



Євгенія Олексіївна Гладкова,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПРОГНОЗУВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена аналізу наукових засад визначення функціонального змісту прогнозування у сфері протидії злочинності, зокрема, таких його різновидів, як кримінально-правове та кримінологічне прогнозування. Зроблено висновок про можливість поширення відповідних висновків і на прогнозування індивідуальної злочинної поведінки.

Ключові слова: прогнозування, передбачення, протидія злочинності, запобіжна діяльність, злочинна поведінка.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Наука як форма суспільної свідомості має три основні функції – описову, пояснювальну та передбачувальну. Ці функції відображають природний процес наукового пізнання, який починається зі спостереження, діагностики та класифікації явищ і процесів, їх ознак, які вивчаються, а у подальшому стає основою встановлення та формулювання закономірностей тих явищ об'єктивної дійсності, які складають предмет цієї науки. Це допоможе спрогнозувати майбутній стан процесів та явищ, що, у свою чергу, зробить можливим використання відповідної інформації у практичній діяльності людей. Остання, як відомо, потребує передбачення певних змін, точної та зваженої оцінки, якщо можливо, наступного стану того або іншого об'єкта, визначення,

наскільки можливе це майбутнє, як наслідок, у разі необхідності, скорегувати завдяки цілеспрямованому впливу.

Усе наведене вище напряму стосується запобіжної діяльності. Таким чином, важливість розробки даного аспекту полягає ще й в тому, що означене є одним із напрямків оптимізації відповідних процедур, підвищення ефективності функціонування певних процесів, адже прогнозування – невід’ємна складова управління у сфері протидії злочинності.

Передусім наголосимо, що кримінологічне прогнозування становить собою один із підвидів передбачення у сфері протидії злочинності. Активізація прогностичної функції кримінологічної науки і, як наслідок, нагальна потреба у залученні даних інших юридичних та неюридичних галузей для їх реалізації сприяли постановці кримінології на справжню наукову методологічну основу. Сформованість останньої, яка вважається органічною частиною загальної теорії протидії злочинності, не лише свідчить про певний досить високий рівень зрілості, а й характеризує сучасний етап розвитку науки в цілому як такий, що відповідає загальнонауковій тенденції синтезу знань різних галузей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Недостатня вивченість в юридичній науці проблем прогнозування не є результатом принципової неможливості розробки такого роду прогнозів. Тим більше, що останнім часом ця проблематика привернула до себе пильну увагу науковців. Доволі цікавими є дослідження прогностичної функції у сфері управління протидією злочинності, проведені О. М. Бандуркою, В. Т. Білоусом, М. М. Биргеу, О. В. Боковим, В. В. Голіною, Л. М. Давиденком, В. В. Коваленком, О. М. Литваком, О. М. Литвиновим. Утім, про можливість поєднання результатів кримінально-правового і кримінологічного прогнозування йдеться лише узагальнено. Проте характер їх зв’язків з очевидністю свідчить не лише про потенційну можливість, а й про прикладну необхідність їх узгодження, чому і присвячена дана стаття.

Виклад основного матеріалу. Слід наголосити, що прогнозування у сфері кримінального права і кримінології не тільки можливе, а й доцільне. Без наукового передбачення немає наукового управління, у тому числі й протидією злочинності [1, с. 12; 2, с. 15]. Щоправда, необхідно враховувати ті очевидні (і досить великі) труднощі, які виникають у процесі здійснення такого прогнозування, тому що в галузі кримінального права завжди набагато зрозуміліше те, що не влаштовує суспільство, чим те, якою повинна бути нова кримінально-правова регламентація.

У зв’язку з викладеним підкреслимо: кримінально-правове прогнозування як один із напрямків прогностики у сфері протидії злочинності не слід змішувати з кримінологічним прогнозуванням. Вони належать до самостійних, хоча і тісно пов’язаних один з одним, видів передбачення [3, с. 12].

Кримінологічне прогнозування, яке полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності служать вихідним імпульсом до вивчення всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки, передбачуваного посилення їх пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є початковою ланкою, предтечею кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу. Соціологічні дослідження, до речі, показують, що кримінальне законодавство у певних сферах змінюється головним чином залежно від того, як еволюціонує відповідна злочинність (наприклад, економічна).

Не менше значення для практики протидії злочинності має оцінка зворотного зв'язку кримінологічного та кримінально-правового прогнозування. У процесі кримінологічного прогнозування необхідно брати до уваги «поправочні коефіцієнти» у вигляді запланованих законодавцем акцій із криміналізації або декриміналізації певних видів злочинів. Ігнорування ролі законодавця, його внеску у визначення кола злочинного і кримінально караного може суттєво знизити цінність та інформативність кримінологічного прогнозування. У даному випадку розглянуті види прогнозування міняються місцями, і вже кримінально-правове прогнозування служить вихідною базою для здійснення науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу.

Відповідні дослідження доводять, що зміни у законодавстві у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового КК України істотно вплинули не тільки на якісну характеристику злочинності, а й на її динаміку. І хоча такого роду зміни дійсно важко передбачати заздалегідь, це аж ніяк не означає, що їх не варто враховувати взагалі, тим більше, що нам відомі доволі успішні спроби реалізації цього завдання [4, с. 8; 5, с. 11].

Інша справа, що довгостроковий кримінально-правовий прогноз не може бути дуже точним, оскільки на зміну стану і динаміки явищ у певній сфері суспільних відносин впливає складний комплекс соціальних факторів, які безупинно розвиваються, причому більшість із них ще відсутня в період прогнозування. Тому ми ведемо мову про обмежений характер такого роду прогнозів.

Повторимося, кримінально-правове прогнозування є передусім передбаченням розвитку кримінально-правових явищ. Як і будь-яке передбачення, воно має два боки: передбачувальний (дескриптивний, описовий) і прогностичний (проскриптивний, приписовий). Передба-

чення виконує функцію одержання, опису й оцінки прогностичної інформації про тенденції і перспективи розвитку явищ у сфері певної соціальної діяльності. Прогностика передбачає розробку директивних установок на реалізацію отриманої інформації у нормотворчій діяльності.

Отже, передбачення переходить у цілепокладання і, як результат, перетворюється на планування правотворчої діяльності. Ухваленням рішення про доцільність встановлення кримінально-правової заборони завершується етап оцінки наслідків криміналізації певного виду діянь і починається стадія планування безпосереднього процесу законотворчості. Кримінально-правове прогнозування повинно завжди передувати ухваленню законодавчого рішення про планування правотворчої діяльності і проектуванню кримінально-правових норм.

Предбачувальність і прогностичність кримінально-правового прогнозу в ідеалі повинні взаємодіяти між собою таким чином, аби домогтися ефекту самореалізації прогнозу. У сфері кримінальної законотворчості це означає розробку і прийняття такої кримінально-правової норми про злочин, яка виявилася б не тільки соціально виправданою, а й соціально обумовленою, оптимальною й ефективною у правозастосовній діяльності. Проектована норма повинна допомогти витіснити зі сфери соціальної діяльності негативних явищ, яким вона покликана протидіяти, призвівши до самореалізації прогнозу.

Трохи інакше варто оцінювати взаємодію передбачення та прогностики у кримінологічному прогнозуванні. Кримінологічний прогноз, вказуючи на передбачуваний несприятливий розвиток окремих структурних елементів злочинності, сприяє разом із кримінально-правовим прогнозуванням виробленню різних запобіжних заходів, спрямованих на нейтралізацію злочинності і досягнення позитивних змін у прогнозованому явищі. Завдяки кримінально-правовому прогнозуванню, зокрема, можна передбачити ефективність впливу на несприятливі процеси в певній сфері життєдіяльності спеціально розробленими каральними засобами. Таким чином досягається ефект саморуйнації кримінологічних прогнозів.

Важливим різновидом кримінологічного прогнозу є прогнозування індивідуальної злочинної поведінки. Теоретичні основи даного виду прогнозування вже розроблені у вітчизняній кримінології (зокрема, такими науковцями, як А. П. Закалюк, Л. М. Давиденко, В. Г. Лихолуб, В. П. Філонов). У деяких закордонних країнах проведені й практичні дослідження в цій сфері.

Разом із тим не можна не відзначити, що методика індивідуального прогнозування поведінки особи, яка вчиняє злочини певного виду, має свої особливості. Ці особливості полягають у наступному.

По-перше, негативні морально-психологічні риси, які проявляються в актах антигромадської поведінки, тобто вчиненні злочину, і дають підставу для постановки «діагнозу» і розробки прогнозу, в осіб, які скоюють різні види протиправних діянь, виражені по-різному. Через це умови прогнозування істотно змінюються, тому що ціла група факторів, які враховуються, випадає. Однак розробка саме цього аспекту є найбільш актуальною, оскільки містить значні резерви для ранньої корекції індивідуальної злочинної поведінки.

По-друге, у структурі особистості переважної більшості категорій злочинців, які вивчаються, основна питома вага припадає на фактори, які належать до рівня їх професійної підготовки і психофізіологічних якостей (так склалося історично, адже саме ці дані відображаються у матеріалах кримінальних проваджень і доволі легко досліджуються). Отже, розробка методики прогнозування злочинної поведінки названих осіб базується значною мірою на оцінці їх злочинного професіоналізму. Однак лише визначення комплексних критеріїв оцінки особистості може служити підставою для надання обґрунтованого прогнозу успішності (або неуспішності) їх подальшої профілактичної корекції.

Останніми роками можливість прогнозування індивідуальної злочинної поведінки певної особи як кримінологічна проблема актуалізувалася. Для багатьох стало очевидним, що зневажання соціально-психологічними і психофізіологічними особливостями злочинців зменшує успішність запобіжного впливу. Тому цілком виправданим є прагнення підвищити надійність даної ланки проведенням низки спеціальних вивчень та аналізів. Однак питання про їх ефективність все ще залишається відкритим, адже такий добір соціально-психологічних і психофізіологічних якостей доволі важко діагностувати.

У даний час ще не завершена робота із розробки психограм деяких категорій злочинців як основи визначення соціально-психологічних характеристик осіб, які вчиняють найбільш поширені групи злочинів. При цьому переслідується мета – опрацювання системи ефективних заходів виховного та виправного впливу на них. Вже зараз встановлено, що схильність до вчинення певних видів злочинів зумовлена не лише соціально-психологічними, а й психофізіологічними властивостями та якостями певних осіб [6, с. 30–46].

Крім того, виявлені властивості, якості, фактори повинні бути покладені в основу створення психограми відповідного злочинця – вихідної моделі оптимального набору негативних, нейтральних або соціально значимих якостей, необхідних для ймовірного вчинення певного злочину за певних умов. Наступним кроком має стати встановлення комплексних критеріїв відповідності особистісних якостей конкретних

осіб ознакам криміногенної ситуації певного типу. Порівняння в ході такого дослідження індивідуальних характеристик з еталонними дозволить висловити досить обґрунтований прогноз щодо «соціальної надійності» особи, яка вивчається, що, у свою чергу, дасть можливість до певної міри знизити гостроту проблеми ранньої профілактики індивідуальної злочинної поведінки завдяки розробці науково обґрунтованих комплексів рекомендацій щодо здійснення корегуючого впливу, наприклад, у місцях відбуття покарання.

Вважаємо, що ці рекомендації повинні містити:

- теоретичне обґрунтування можливості корекції або усунення соціально-психологічних причин вчинення злочинів та підвищення рівня оперативної надійності певної категорії осіб;
- пропозиції щодо формулювання рішення про організацію такого впливу з урахуванням соціально-психологічних якостей контингенту;
- зазначення характерних рис та особливостей здійснення окремих попереджувальних заходів: оптимальні умови реалізації; часові межі та прийоми корекції; стимулювання самовиховання; орієнтири для контролю та оцінки змін.

Виникає питання: яким чином усе це сприятиме організації та здійсненню заходів корекції індивідуальної злочинної поведінки? Звернемо увагу на те, що у будь-якому випадку для вжиття відносно виявлених осіб вказаних заходів працівники правоохоронних органів повинні володіти достатніми фактичними даними (інформацією) про антигромадську поведінку цих осіб. Переважна більшість джерел та носіїв такої інформації акумулюється якраз в результаті здійснення кримінологічного прогнозування. Головною передумовою успішного його здійснення є своєчасне виявлення осіб, від яких через їх антигромадську поведінку можна очікувати вчинення злочинів, взяття їх на оперативний облік і проведення з ними відповідних виховних (запобіжних) заходів.

Підсумовуючи викладене, варто зосередитися на тих рисах, що характеризують сутність та зміст прогнозування у сфері протидії злочинності, а також відзначити кілька аспектів позитивного впливу зворотних інформаційних зв'язків у досліджуваній сфері. Отже, прогнози дозволяють:

- зробити більш обґрунтованою оцінку засобів і ресурсів, які є в розпорядженні суб'єкта прогнозування;
- зробити висновок про необхідність пошуку, розробки і застосування нових організаційних форм, засобів і методів запобіжної діяльності;

- переорієнтувати основні напрямки діяльності, яка полягає у зміні векторів впливу або акцентів у дослідженнях об'єктів пізнання;
- стимулювати розвиток основних напрямків та сфер взаємодії кореляційних міжоб'єктних зв'язків шляхом вдосконалення комплексних та аспектних організаційних відносин у цій сфері;
- створити об'єктивні передумови та допомогти здійснити обґрунтоване, комплексне кримінологічне або кримінально-правове планування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На наш погляд, у нових наукових дослідженнях цієї актуальної проблематики вчені мають зосередитися на подальшому аналізі інформаційних зв'язків між різними видами прогнозування у сфері протидії злочинності, форм їх проявів залежно від поставленого завдання, відповідне організаційно-методичне забезпечення, а також розробку дослідницьких програм передбачення індивідуальної злочинної поведінки певних категорій осіб, потенційно схильних до вчинення правопорушень.

Список використаних джерел

1. Коваленко В. В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні: автореф. дис... д-ра юрид. наук (12.00.07) / В. В. Коваленко. – Х.: НУВС. – 40 с.
2. Биргеу М. М. Організація діяльності поліції Республіки Молдова з профілактики злочинів: автореф. дис... д-ра юрид. наук (12.00.07) / М. М. Биргеу. – Х.: НУВС, 2004. – 40 с.
3. Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А. Н. Литвинов, Р. Л. Степанюк; под общей ред. В. И. Гаенко. – М.: Юркнига, 2004. – 160 с.
4. Солопанов Ю. В. Криминалогическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью. Лекция / Ю. В. Солопанов. – М.: МВШМ МВД СССР, 1983. – 38 с.
5. Токарев А. Ф. Криминалогическое прогнозирование и планирование предупреждения преступлений. Лекция / А. Ф. Токарев. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 28 с.
6. Быргэу М. М. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы / М. М. Быргэу, А. Н. Литвинов. – М.: Юркнига, 2004. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2015.

Евгения Алексеевна Гладкова,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Статья посвящена анализу научных основ определения функционального содержания прогнозирования в сфере противодействия преступности, в частности, таких его разновидностей, как уголовно-правовое и криминологическое прогнозирование. Сделан вывод о возможности распространения соответствующих выводов и на прогнозирование индивидуального преступного поведения.

Ключевые слова: прогнозирование, предвидение, противодействие преступности, профилактическая деятельность, преступное поведение.

Yevheniia O. Hladkova,

candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

FUNCTIONAL CONTENT OF PREDICTION IN THE FIELD OF CRIME COMBATING

The article is devoted to the analysis of scientific principles in determining the functional content of prediction in the field of crime combating. Designated regularities by the result of studying appropriate processes and procedures are the basis for predicting the future state of processes and phenomena that makes possible to use criminological information within practical activities of people. The latter requires prediction of certain changes, evaluation, if possible, accurate and balanced, the future state of a particular object, determination the future, if necessary, modification, correction through the deliberate affect. The importance of the development of this aspect of the preventive activities is in the fact that it is one of the areas to optimize corresponding procedures, improving the functioning of certain processes. Indeed, prediction is an integral part of management in the field of crime combating.

Correlation of such kinds of forecasting in the field of crime combating as criminal and legal, criminological forecasting is considered. In particular, criminological forecasting based in the scientific prediction of changes of crime's tendencies and regularities in the future, provides information for the legislator that allows to make timely corresponding adjustments in the criminal law. Criminological forecasts of the state, structure, dynamic of crime are the initial impulse to study all other prerequisites for the possible decriminalization of certain offences or, on the contrary, intended strengthening of their penalization. Criminological forecasting under these circumstances is the initial link,

the primary source of criminal and legal forecasting: perspectives of criminal law development can be correctly determined only on the basis of information obtained as a result of criminological prediction.

Besides, the specifics of predicting individual criminal behavior are researched. The algorithm of the specified forecasting is considered. It is established that the identified properties, qualities, factors must be the basis for the establishment of appropriate criminal's psychogram – initial model of the optimal set of negative, neutral or socially important qualities necessary for the alleged commission of a specific crime under certain conditions. The next step is to determine the complex criteria of the correspondence of personal qualities of certain individuals to the features of criminal situation of the specific type. Comparison in the course of this study of individual characteristics with reference will make possible to express quite reasonable forecast concerning "social reliability" of a person, who is studied.

Key words: forecasting, prediction, crime combating, preventive activities, criminal behavior.

